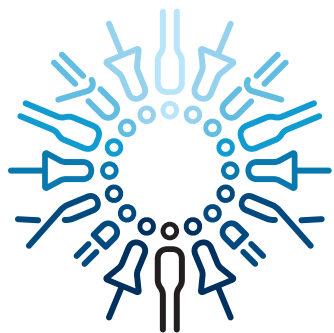

KORFA

N É P E S E D É S I H Í R L E V É L

A KSH Népességtudományi Kutatóintézet kiadványa demográfiai kérdésekről

TERMÉKENYSÉG - VÁLTOZÁSOK ÉS A JELENLEGI HELYZET A VILÁG ORSZÁGAIBAN

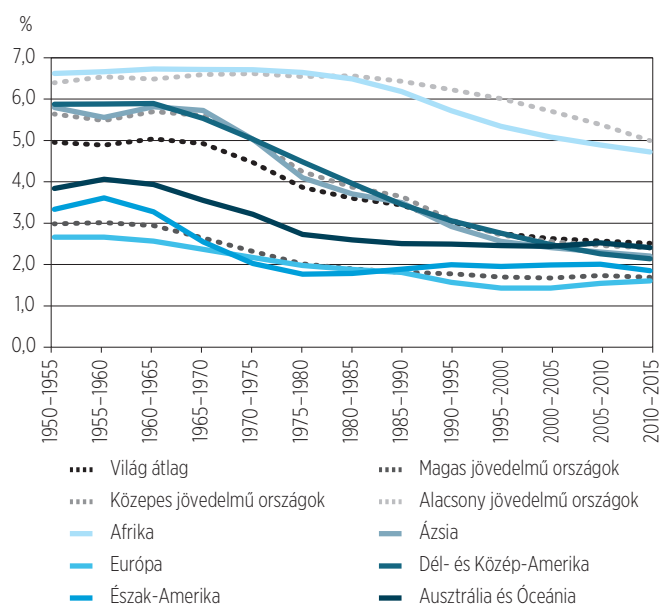
A népességfogyás, a születések számának csökkenése – mind tudományos, mind népességgazdasági kérdésként – ma szinte állandó téma Európában, így Magyarországon is. A közvélemény számára is ismert az a jelenség, hogy a családok, a párok egyre kevesebb gyermeket vállalnak, amelynek gazdasági és társadalmi következményei már most is érezhetőek. Míg a magyar és európai termékenységről sokszor lehet hallani, addig viszonylag ritkán szembesülünk azzal, hogyan alakul a termékenység a világ más részein, más országokhoz viszonyítva mennyire tekinthető alacsonynak az Európában jellemző gyermekszám. A Korfa ezen számában azzal foglalkozunk, hogy hogyan változott az elmúlt évtizedekben, és jelenleg hogyan alakul a termékenység a világ országaiban.

MIT VIZSGÁLUNK? HOGYAN VÁLTOZOTT A VILÁG TERMÉKENYSÉGE?

A termékenység vizsgálatára az egyik leggyakrabban használt mutatószám a teljes termékenységi arányszám, ami azt mutatja meg, hogy egy nő élete során átlagosan hány gyermeknek adna életet, ha az adott év termékenységi adatai állandósulnának. Ahhoz, hogy egy társadalomban az egyes generációk képesek legyenek létszámukban újratermelni magukat, a teljes termékenységi arányszámnak alacsony halandóság mellett is legalább 2,1-es értéket kellene elérnie – ezt tekintjük a reprodukcióhoz szükséges szintnek. Ez alatti érték esetén egy népesség létszámának fenntartásához vagy folyamatos bevándorlásra vagy a várható élettartam stabil emelkedésére van szükség.

Alapvető tendenciának tekinthető, hogy míg a halandóság mutatói a világ legtöbb országában az utóbbi évtizedekben kisebb-nagyobb mértékben javultak, addig a termékenység csökkent. Az ENSZ adatai alapján az 1950-es években – a világ összes országát nézve – a nők életük során átlagosan öt gyermeknek adtak életet. A minden kontinenst érintő csökkenő termékenység miatt azonban mára ez az érték a felére, 2,5-re esett vissza. Ez azt jelenti, hogy

1. ábra: A teljes termékenységi arányszám változása kontinensenként és jövedelmi szint szerint, 1950–2015

Forrás: World Population Prospects, the 2017 Revision alapján saját szerkesztés.

a világ népessége továbbra is nő, de a növekedés üteme lelassult. Nem meglepő tény tehát, hogy az alacsony jövedelmű, fejlődő országokban a legmagasabbak a termékenységi mutatók, és egyben a halandósági mutatók is. Az alacsony jövedelmű országokban a nőknek még ma is átlagosan közel 5 gyermekük születik életük során, míg a közepes jövedelmű országokban a világátlaghoz közeli értéket éri el, a magas jövedelmű országokban pedig a reprodukcióhoz szükséges szint alatt marad a teljes termékenységi arányszám (1. ábra).

Ha kontinensekre bontva vizsgáljuk a termékenységet, elmondható, hogy az 1950-es években és ma is kiugróan magas a termékenység Afrikában. A többi kontinens értéke az utóbbi évtizedekben közeledett egymáshoz. Míg Óceánia, Ázsia, valamint Közép- és Dél-Amerika termékenysége még a reprodukcióhoz szükséges szint felett van, Észak-Amerikában és Európában már nem éri el azt, tehát itt a népességszám – ha a bevándorlás vagy a várható élettartam növekedése nem kompenzálja – csökken vagy csökkenésnek fog indulni (1. ábra).

MAGAS ÉS ALACSONY TERMÉKENYSÉGŰ ORSZÁGOK

Az ENSZ adatai szerint jelenleg már a világ népességének 46 százaléka él olyan országban, ahol a termékenység nem éri el a reprodukcióhoz szükséges szintet. Ide sorolható Európa és Észak-Amerika mellett néhány dél-amerikai és ázsiai ország is. A népesség további 46 százaléka él olyan térségben, ahol a teljes termékenységi arányszám közepes mértékűnek tekinthető (2,1 és 5,0 közötti). A világ népességének 8 százaléka pedig olyan országban él, ahol a nők életük során több mint öt gyermeknek adnak életet. A 21 legmagasabb termékenységi ország közül 19 Afrikában található, jellemzően fekete afrikai országok.

Észak- és Dél-Afrika országaiban a teljes termékenységi arányszám az afrikai átlag alatt marad, a nők életük során átlagosan körülbelül három gyermeket vállalnak. Afrika belső részein, illetve a keleti és nyugati részekén a teljes termékenységi arányszám eléri vagy meg is haladja a négyet, azonban nem ritka az sem, hogy egy országban a nőknek életük során átlagosan hat vagy annál több gyermekük születik. A világon a legnagyobb termékenységi szakadék jelenleg az észak-afrikai arab országok és fekete Afrika között húzódik: míg Marokkóban, Tunéziában és Líbiában 2,3-2,4-es teljes termékenységi arányszámok figyelhetők meg, addig az ezekkel az államokkal délről határos országokban (Csád, Niger, Mali) 6 közeli értékeket találunk.

A 2017-es adatok alapján Nigerben volt a legmagasabb a teljes termékenységi arányszám – nem csak Afrikában, hanem az egész világon. Itt a nők átlagosan közel hét gyermeknek adnak életet, ha a jelenlegi trend stabilizálódik. A világ jelenleg hetedik legnépesebb országa is Afrikában található: Nigéria az 5,5-es termékenységi arányszámával egyben a világ egyik leggyorsabban növekvő országa is (2. ábra). A népességszámra és termékenységre vonatkozó adatok elemzésénél viszont fontos kiemelni, hogy az adatok sok esetben éppen a legmagasabb termékenységi fejlődő országokban nem tekinthetők teljes mértékben megbízhatónak. Ezekben az országokban a statisztikai adatgyűjtések minősége mindmáig sokszor kívánnivalókat hagy maga után, másrészt – például Nigéria esetében – politikai érdekek is közrejátszhatnak a statisztikai adatok megbízhatatlanságában.

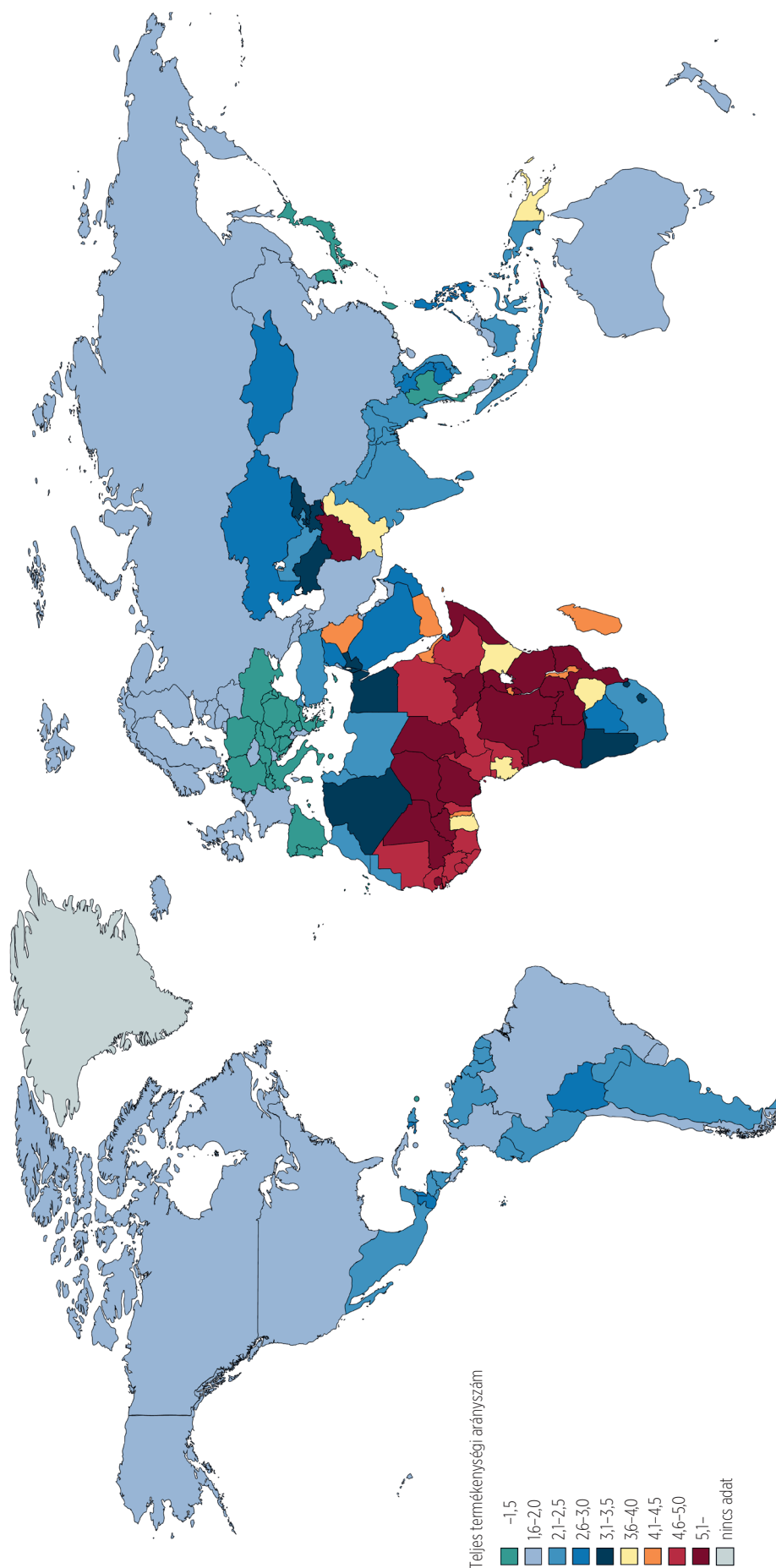
A termékenység mértéke egyértelműen elkülönül a világ más tájain is aszerint, hogy fejlett vagy inkább fejlődő területekről beszélünk-e. Óceánia területén a legtöbb országban a termékenység jócskán a reprodukcióhoz szükséges szint felett van, míg Ausztrália és Új-Zéland leginkább Európához és Észak-Amerikához hasonló mintát mutat.

1. táblázat: A világ tíz legnépesebb országa és teljes termékenységi arányszámuk, 2017

	Népességszám, millió fő	Teljes termékenységi arányszám, %
Kína	1 386,8	1,8
India	1 352,6	2,3
Amerikai Egyesült Államok	325,4	1,8
Indonézia	264,0	2,4
Brazília	207,9	1,6
Pakisztán	199,3	3,6
Nigéria	190,9	5,5
Banglades	164,7	2,3
Oroszország	146,8	1,7
Mexikó	129,2	2,2

Forrás: Population Reference Bureau, 2017

2. ábra: A teljes termékenységi arányszám a világ országaiban, 2017

Forrás: Population Reference Bureau, 2017. <http://www.worldpopdata.org/index.php/table> alapján saját szerkesztés.

2. táblázat: A teljes termékenységi arányszám a világ országaiban, 2017

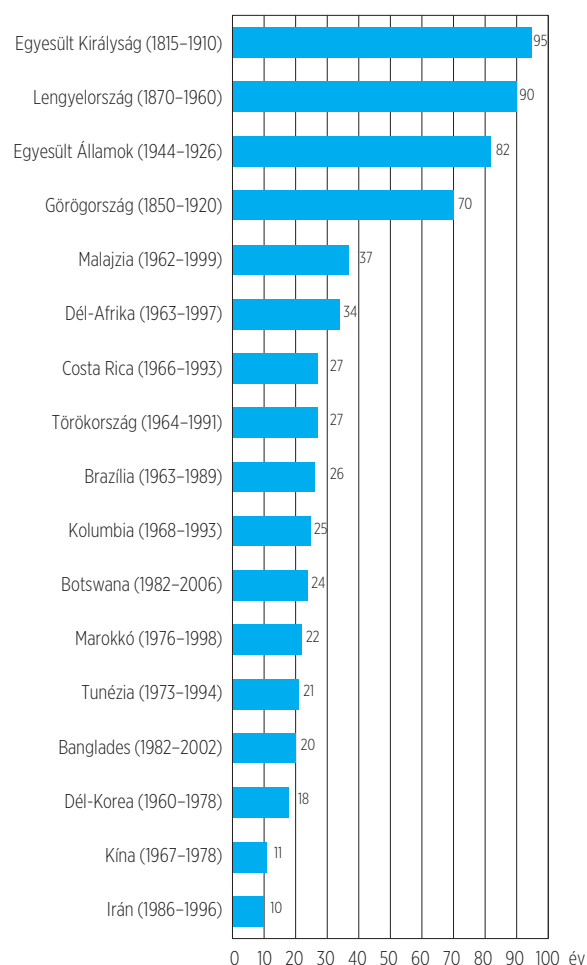
Földrész, ország	Teljes termékenységi ráta	Földrész, ország	Teljes termékenységi ráta	Földrész, ország	Teljes termékenységi ráta	Földrész, ország	Teljes termékenységi ráta
AFRIKA	4,6	Botswanai Köztársaság	2,8	Jordánia	3,3	Egyesült Királyság	1,8
ÉSZAK-AFRIKA	3,3	Lesothói Királyság	3,3	Kuvait	2,0	NYUGAT-EURÓPA	1,7
Algéria	3,1	Namíbia	3,4	Libanon	1,7	Ausztria	1,5
Egyiptom	3,3	Dél-afrikai Köztársaság	2,4	Omán	2,9	Belgium	1,7
Libia	2,3	Szváziföld	3,3	Katar	2,0	Franciaország	1,9
Marokkó	2,4	ÉSZAK-AMERIKA	1,8	Szaud-Arábia	2,6	Németország	1,5
Szudán	4,7	Kanada	1,6	Szíria	2,9	Liechtenstein	1,3
Tunézia	2,4	Amerikai Egyesült Államok	1,8	Törökország	2,1	Luxemburg	1,4
Szaharai Arab Demokratikus Köztársaság	2,4	LATIN-AMERIKAI ÉS KARIBI ÁLLAMOK KÖZÖSSÉGE	2,1	Egyesült Arab Emírségek	1,8	Monaco	1,5
NYUGAT-AFRIKA	5,3	KÖZÉP-AMERIKA	2,3	Jemen	4,1	Hollandia	1,7
Benini Köztársaság	5,0	Belize	2,6	KÖZÉP-ÁZSIA	2,8	Svájc	1,5
Burkina Faso	5,7	Costa Rica	1,7	Kazahsztán	3,0	KELET-EURÓPA	1,6
Zöld-foki Köztársaság	2,3	Salvador	2,3	Kirgizisztán	3,2	Fehéroroszország	1,7
Elefántcsontparti Köztársaság	5,0	Guatemala	2,9	Tádzsikisztán	3,4	Bulgária	1,5
Gambiai Köztársaság	5,5	Honduras	2,5	Türkmenisztán	3,2	Cseh Köztársaság	1,6
Ghánai Köztársaság	4,0	Mexikó	2,2	Üzbegisztán	2,5	Magyarország	1,5
Guineai Köztársaság	4,9	Nicaragua	2,2	DÉL-ÁZSIA	2,4	Moldova	1,3
Bissau-Guineai Köztársaság	4,7	Panamai Köztársaság	2,4	Afganisztán	5,3	Lengyelország	1,4
Libéria	4,7	KARIBI-TÉRSÉG	2,2	Banglades	2,3	Románia	1,2
Mali Köztársaság	6,0	Antigua és Barbuda	1,9	Bhután	2,1	Oroszország	1,7
Mauritánia	4,6	Bahama-szigetek	1,7	India	2,3	Szlovákia	1,4
Niger	7,3	Barbados	1,7	Irán	1,8	Ukrajna	1,5
Nigéria	5,5	Kuba	1,7	Maldív-szigetek	2,2	DÉL-EURÓPA	1,4
Szenegál	4,9	Curaçao	1,7	Nepál	2,3	Albánia	1,6
Sierra Leone	4,9	Dominika	1,8	Pakisztán	3,6	Andorra	1,2
Togói Köztársaság	4,5	Dominikai Köztársaság	2,5	Srí Lanka	2,1	Bosznia és Hercegovina	1,2
KELET-AFRIKA	4,7	Grenada	2,1	DÉLKELET-ÁZSIA	2,3	Horvátország	1,4
Burundi	5,5	Haiti	2,9	Brunei	1,9	Görögország	1,3
Comore-szigetek	4,3	Jamaika	2,0	Kambodzsza	2,6	Olaszország	1,3
Dzsibuti	2,9	Puerto Rico	1,3	Indonézia	2,4	Koszovó	1,8
Eritrea	4,2	St Kitts és Nevis	1,8	Laosz	2,8	Macedónia	1,5
Etiópia	4,6	Saint Lucia	1,5	Malajzia	2,0	Málta	1,5
Kenyai Köztársaság	3,9	Saint Vincent és a Grenadine-szigetek	2,1	Mianmar	2,3	Montenegró	1,6
Madagaszkár	4,2	Trinidad és Tobago	1,7	Fülöp-szigetek	2,8	Portugália	1,4
Malawi Köztársaság	4,4	DÉL-AMERIKA	1,9	Szingapúr	1,2	San Marino	1,4
Mauritius	1,4	Argentína	2,3	Thaiföld	1,5	Szerbia	1,5
Mozambik	5,3	Bolívia	2,9	Kelet-Timor	5,6	Szlovénia	1,6
Ruanda	4,2	Brazília	1,6	Vietnam	2,1	Spanyolország	1,3
Seychelle-szigetek	2,3	Chile	1,8	KELET-ÁZSIA	1,8	AUSZTRÁLIA ÉS ÓCEÁNIA	2,3
Szomália	6,4	Kolumbia	2,0	Kína	1,8	Ausztrália	1,8
Dél-Szudán	5,1	Ecuadori Köztársaság	2,5	Japán	1,5	Mikronéziai Szövetségi Államok	3,0
Tanzánia	5,2	Guyana	2,5	Észak-Korea	1,9	Fidzsi-szigetek	3,1
Uganda	5,4	Paraguay	2,5	Dél-Korea	1,2	Francia Polinézia	1,8
Zambia	5,2	Peru	2,4	Mongólia	3,0	Guam	2,9
Zimbabwe	4,0	Suriname	2,4	Tajvan	1,2	Kiribati	3,8
KÖZÉP-AFRIKA	5,9	Uruguay	2,0	EURÓPA	1,6	Marshall-szigetek	4,1
Angola	6,2	Venezuela	2,4	ÉSZAK-EURÓPA	1,8	Nauru	3,9
Kamerun	4,8	ÁZSIA	2,2	Dánia	1,8	Új-Kaledónia	2,3
Közép-Afrikai Köztársaság	4,9	NYUGAT-ÁZSIA	2,8	Észtország	1,6	Új-Zéland	1,9
Csád	6,4	Örményország	1,6	Finnország	1,6	Palau	2,2
Kongói Köztársaság	4,7	Azerbajdzsán	2,0	Izland	1,8	Pápua Új-Guinea	3,7
Kongói Demokratikus Köztársaság	6,3	Bahrein	1,9	Írország	1,9	Szamoa	4,2
Egyenlítői-Guinea	4,8	Ciprus	1,4	Lettország	1,7	Salamon-szigetek	3,9
Gabon	3,9	Grúzia	1,7	Litvánia	1,7	Tonga	3,6
Sao Tome és Principe	4,4	Irak	4,1	Norvégia	1,7	Tuvalu	3,6
DÉL-AFRIKA	2,5	Izrael	3,1	Svédország	1,9	Vanuatu	3,4

A TERMÉKENYSÉGCSÖKKENÉS BAJNOKAI

Európában hosszú ideje szemtanúi vagyunk a folyamatos, ám lassú ütemű termékenységcsökkenésnek. Mivel Európában hosszú időre visszamenőleg alacsony volt a termékenység a fejlődő országokhoz képest, a változás nem olyan szembeötlő, mint néhány ázsiai vagy afrikai országban, ahol egy generációnyi idő alatt zuhant felére a gyermekvállalási kedv.

Az 1960-as évek elején a világ népességnövekedése elérte a csúcspontját. Az ezt követő évtizedekben néhány országban drasztikusan zuhant a termékenység. Míg az Egyesült Királyságban vagy az Egyesült Államokban még közel száz év alatt csökkent a felére a termékenység, addig a világ több, népes országában az 1960-as éveket követően ehhez már csak néhány évtized kellett. Malajziában és Dél-Afrikában nagyon magas értékről indulva, az 1960-as évek első fele és az 1990-es évek vége között feleződött meg a teljes termékenységi arányszám (több mint 6-ról kevesebb mint 3-as értékre). Törökországban, néhány dél-amerikai és afrikai országban ehhez elég volt negyed évszázad is. A termékenységcsökkenésben élen jár Dél-Korea, ahol 1960 és 1978 között, tehát 18 év alatt zuhant a felére a termékenység, illetve Kína és Irán, ahol mindez alig egy évtized alatt zajlott le. Fontos kiemelni Kína esetében, hogy még az egykepolitika 1980-as bevezetése előtt felére csökkent a teljes termékenységi arányszám: az 1960-as évek első felében egy nő még átlagosan 6 gyermeknek adott életet, az 1970-es évek végén viszont már csak 3-nak. Összehasonlításképpen, Európa egészét nézve a teljes termékenységi arányszám már az 1960-as évek elején is alig haladta meg a 2,5-es értéket, a 2010-es évek elején pedig 1,6 körül alakult.

3. ábra: Mennyi idő alatt csökkent az egyes országok teljes termékenységi arányszáma 6-nál magasabbról 3-nál alacsonyabb értékre?

Forrás: Max Roser (2016): Fertility can decline extremely fast.
<https://ourworldindata.org/fertility-can-decline-extremely-fast/>.

Itt egy nőre átlagosan kevesebb mint két gyermek jut. Ázsia területén is megfigyelhető ez a kettősség: a keleti részen alacsony termékenységű országok találhatók, míg Közép- és Nyugat-Ázsiában magasabb a termékenység. A keleti részen fekvő Kínában – ahol a népesség gyors növekedése sokáig problémát jelentett, és még ma is a világ legnépesebb országa – ma az európaihoz közelít a gyermekszám. Dél-Koreában és Tajvanon a nők átlagos gyermekszáma 1,2, de Japánban is csak 1,5. A dél-ázsiai országokat hagyományosan szintén a magasabb termékenységű országok közé sorolják, hiszen India ma a világ második legnépesebb állama, Indonézia pedig a negyedik. Ugyan a termékenység itt még ma is magasabb a reprodukcióhoz szükséges szintnél, de az elmúlt fél évszázad során közel felére csökkent (1. táblázat). Kínához hasonlóan Indián belül is nagyon jelentős országon belüli különbségek tapasztalhatók: míg Dél-Indiában a termékenységi arányszám jóval kettő alatt van, addig északon még három feletti értékkel rendelkező szövetségi államok is vannak.

Ázsia többi részén is találhatók kifejezetten magas termékenységű területek, mint például Afganisztán, ahol a jelenlegi tendenciák alapján a nőknek átlagosan több mint öt gyermekük születik, vagy Irak, ahol a teljes termékenységi arányszám négy felett van. A másik végpontként említhető Irán, ahol a gyermekszám nem elegendő a népességszám fenntartásához (1,8), vagy az Európa és Ázsia határán fekvő Törökország, ahol épphogy eléri a reprodukciós szintet (2,1) (2. ábra).

A világ tíz legnagyobb népességű országai között jelenleg egy közép- és egy dél-amerikai ország is szerepel: Mexikó és Brazília. Mindkét államra igaz, hogy termékenységi mutatójuk nem tekinthető kiemelkedően magasnak – Mexikóban némileg meghaladja a reprodukcióhoz szükséges szintet, Brazíliában viszont alatta marad (1. táblázat). Közép- és Dél-Amerika országainak többségében nem kiugróan magas a termékenységi arány, legtöbbjüknél a társadalom újratermelődéséhez szükséges szint alatt marad, vagy éppen meghaladja azt (2. ábra).

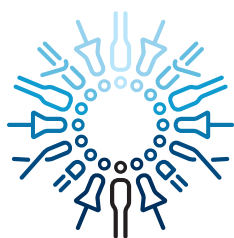
Európa és Észak-Amerika születési, termékenységi adatai már lényegesen ismertebbek, hiszen a demográfiai problémák itt már gazdasági, politikai és szociális kérdéssé váltak. Az Egyesült Államok ugyan a világ harmadik legnagyobb népességű országa, de termékenységi mutatója nem túl kedvező. A nőknek átlagosan kevesebb mint két gyermekük születik – habár az egyes államok között itt is jelentős különbségek vannak. Kanadában az érték ennél is alacsonyabb (1,6). Európában is hasonlóan alakul a termékenység. A kontinensen a 2017-es adatok szerint egyetlen ország termékenysége sem haladja meg a reprodukcióhoz szükséges szintet, leginkább Franciaország, Írország és Svédország közelíti meg azt (1,9). A nyugat- és észak-európai országokban a termékenység valamivel magasabb, mint a keleti vagy déli országokban. Magyarországon a teljes termékenységi arányszám annak ellenére, hogy az elmúlt években némileg növekedett, még mindig valamivel alacsonyabb, mint az EU-28-ak átlaga. Európán belül Bosznia-Hercegovina és Románia (1,2) a legalacsonyabb termékenységgű ország a 2017-es adatok szerint, de Spanyolország, Olaszország és Görögország termékenysége is alacsony (1,3) (2. ábra).

MI VÁRHATÓ AZ ELŐRESZÁMÍTÁSOK ALAPJÁN?

A világ termékenységében az utóbbi évtizedekben bekövetkezett, és várhatóan folytatódó csökkenés lassítja a világ túlnépesedését. Míg az 1960-as évek elején évente körülbelül 2,1 százalékkal nőtt a népesség, a növekedés tempója mostanra ennek nagyjából a felére csökkent, és várhatóan ez a trend folytatódik a következő évtizedekben is. A lassuló tendencia ellenére a világ népessége várhatóan a következő 80 évben még jelentősen nőni fog: az ENSZ becslése szerint a jelenlegi 7,4 milliárdról 11,2 milliárdra. A népességszám-növekedés elsősorban a jelenleg is magas termékenységgű fekete afrikai országokban koncentrálódik majd. Európa termékenysége is várhatóan némileg növekedni fog a jövőben, de a teljes termékenységi arányszám a legtöbb országban a reprodukcióhoz szükséges szint alatt marad majd.

További információ:

Rohr Adél rohr@demografia.hu

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

KORFA – NÉPESEDÉSI HÍRLEVÉL

Szerkesztő: Kapitány Balázs kapitany@demografia.hu

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

Cím: 1024 Budapest, Buday László utca 1-3.

Terjesztő: Ferkis Anna ferkis@demografia.hu

Telefon: 06-1-345-6557; Fax: 06-1-345-1115

ISSN 1586-7684 (nyomtatott) HU ISSN 2062-7599 (online)

TISZTELT OLVASÓNK!

A Korfa korábbi számai letölthetők a www.demografia.hu oldalról. A kiadvány szövege és ábrái továbbszerkeszthető formátumban igényelhetők Kapitány Balázs szerkesztőtől a kapitany@demografia.hu e-mail címen.